

7. Закон України «Про основні засади внутрішньої та зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р. № 2411–VI. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2411-17.

8. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.

9. Угода про безпеку між урядом України й Організацією північноатлантичного договору. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/950_002.

10. Угода між Україною та Європейським Союзом про процедури безпеки, які стосуються обміну інформацією з обмеженим доступом» від 13 червня 2005 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_750.

ГУТНИК В. В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного права
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)

УДК 341.45

ПРАВО НА ЗАХИСТ ЗА ДОПОМОГОЮ ОБРАНОГО ЗАХИСНИКА У МІЖНАРОДНИХ КРИМІНАЛЬНИХ СУДАХ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Стаття присвячена загальній характеристиці права на захист за допомогою захисника у міжнародних кримінальних судах. Проаналізовано відповідні норми статутів та правил процедури і доказування Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії, Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди, постійно діючого Міжнародного кримінального суду, а також міжнародно-правову доктрину, яка має відношення до предмета дослідження. Особливу увагу приділено співвідношенню права на вільний вибір захисника та вимогам щодо його кваліфікації.

Ключові слова: захисник, адвокат, право на захист, Міжнародний кримінальний суд, Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії.

Статья посвящена общей характеристике права на защиту с помощью защитника в международных уголовных судах. Проанализированы соответствующие нормы уставов и правил процедуры и доказывания Международного уголовного трибунала по бывшей Югославии, Международного уголовного трибунала по Руанде, постоянно действующего Международного уголовного суда, а также международно-правовую доктрину, которая имеет отношение к предмету исследования. Особое внимание уделено соотношению права на свободный выбор защитника и требованиям касательного его квалификации.

Ключевые слова: защитник, адвокат, право на защиту, Международный уголовный суд, Международный уголовный трибунал по бывшей Югославии.

The article deals with general questions of right to defence through legal assistance of defence counsel in international criminal courts. Relevant norms of Statutes, Rules of Procedure and Evidence of International Criminal Tribunal for former Yugoslavia, International Criminal Tribunal for Rwanda and International Criminal Court, as well as international law doctrine are analyzed. Particular attention is paid to interrelation of right to free choice of defence counsel and requirements for his or her qualification.

Key words: *defence counsel, counsel, right to defence, International Criminal Court, International Criminal Tribunal for former Yugoslavia.*

Вступ. Правовій допомозі захисника завжди приділялася пильна увага. Це пов'язано з тим, що без захисника немислимий ефективний захист підозрюваного чи обвинуваченого у кримінальних провадженнях. У міжнародному кримінальному судочинстві гарантування права вільного вибору кваліфікованого захисника у зв'язку з тяжкістю інкримінованих злочинів та складністю справ є особливо важливим. Власне від того, наскільки гарантоване право на захист, залежить можливість досягнення справедливого судочинства у справі у цілому.

Питання щодо права на захист за допомогою захисника були предметом наукових досліджень ряду науковців, серед яких варто виділити праці: М.Ш. Бассіоні, А. Захара, К. Галанта, К. Керл, Т.Л. Сироїд, С. Старр та багатьох інших. Разом із тим невирішеним залишається питання щодо співвідношення права на вільний вибір захисника з вимогами до його кваліфікації, можливості відступу від вимог до кваліфікації захисника в особливих випадках тощо.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження загальних питань права на захист у Міжнародному кримінальному трибуналі для колишньої Югославії (далі – МКТЮ), Міжнародному кримінальному трибуналі для Руанди (далі – МКТР), Механізмі для міжнародних кримінальних трибуналів (далі – ММКТ) та постійнодіючому Міжнародному кримінальному суді (далі – МКС), у тому числі науковий аналіз співвідношення права на вільний вибір захисника з вимогами до його кваліфікації.

Результати дослідження. Право на захист за допомогою захисника й у вітчизняній, і в зарубіжній науковій літературі традиційно розглядається з обох боків. З одного – в якості складової частини права на захист (поряд із правом на особистий захист та правом на безоплатну правову допомогу захисника) [1, с. 539; 2, с. 250], а з іншого – як гарантію, яка забезпечує йому можливість здійснювати всі ті процесуальні права, які надані йому для захисту від обвинувачення [3, с. 49; 4, с. 818; 5, с. 127].

Очевидно, що без допомоги захисника складно забезпечити ефективний захист. Навіть якщо обвинувачений є фаховим юристом, але до нього обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, він не має змоги фізично зібрати необхідні докази, а отже, і не забезпечить ведення захисту від обвинувачень на належному рівні. З цього приводу американський науковець Д. Фелмен підкреслює, що обвинувачений настільки нагально потребує адвоката, як хворий потребує лікаря, а у багатьох випадках ще більше [6, с. 208]. Бо тоді, коли хворий може одужати самостійно (без сторонньої допомоги), то становище обвинуваченого без допомоги захисника навряд чи покращиться [6, с. 208].

Як додатковий аргумент щодо значущості права на захисника у кримінальному провадженні свідчить той факт, що це право, за дослідженням Ш. Бассіоні, знайшло своє нормативне закріплення щонайменше у 115 конституціях окремих держав [4, с. 821].

Право на правову допомогу адвоката за власним вибором передбачене і в Основних положеннях про роль адвокатів. Причому це право нормативно закріплене у пункті 1 [7], що підкреслює особливу вагу вільного вибору захисника для забезпечення ефективного захисту.

Належна увага щодо регламентації права на захист за допомогою обраного захисника приділена й у статутах міжнародних кримінальних судів. Зокрема, ті положення статутів, які стосуються прав обвинувачених, формулюють право на захисника, як право обвинуваченого на «правову допомогу, обрану на власний розсуд» [8, ст. 21 (4) (d); 9, ст. 20 (4) (d); 10, ст. 19

(4) (d); 11, ст. 17 (4) (d); 12, ст. 67 (1) (d)]. Таким чином, важливий акцент робиться на праві самостійно обирати особу, яка буде надавати правову допомогу, що цілком відповідає формулюванню цього права у міжнародних актах у сфері захисту прав людини [13, ст. 6 (3) (d); 14, ст. 14 (3) (d)]. Більше того, норма про право обвинувачених на правову допомогу була запозичена без будь-яких змін із Міжнародного пакту про громадянські та політичні права і Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, метою яких є встановлення мінімального стандарту права на захист для національних правових систем, у яких правову допомогу, окрім професійних захисників-адвокатів, можуть надавати інші особи.

Натомість при розслідуванні та розгляді справи у міжнародних кримінальних судах, враховуючи їх специфіку та складність, надавати правову допомогу можуть виключно адвокати, які відповідають вимогам щодо кваліфікації захисників. Тому у контексті міжнародного кримінального судочинства «право на правову допомогу на власний розсуд» слід тлумачити, як «право на правову допомогу захисника-адвоката, обраного на власний розсуд».

Нормативне закріплення «вільного вибору» захисника є не випадковим. Відносини формату обвинувачений-захисник (адвокат-клієнт) базуються на довірі, тому вкрай важливо забезпечити обвинуваченому свободу у виборі особи, яка буде захищати його інтереси. В даному контексті у міжнародно-правовій доктрині підкреслюється, що будь-які обмеження права на вільний вибір захисника ускладнюють налагодження довірливих відносин [15, с. 360]. Зрозуміло, без налагодження належної співпраці між захисником та обвинуваченим потерпає якість захисту, і, врешті-решт, без забезпечення ефективного захисту не можливо забезпечити справедливе судочинство в цілому.

З іншого боку, у міжнародних кримінальних судах регламентовані питання забезпечення професійного захисту. Це пов'язано з тим, що сама процедура розслідування, ступінь складності справ, які належать до юрисдикції цих органів, наголошує Т.Л. Сироїд, вимагають залучення захисників – висококваліфікованих фахівців для надання належної правової допомоги [16, с. 388]. Тому і встановлені вимоги щодо кваліфікації захисника для надання ефективного захисту. Адже, якщо обвинувачений буде обирати захисника з-поміж кандидатів, які не будуть мати належної кваліфікації, це найбільш широко забезпечить право на вільний вибір захисника, але навряд чи гарантуватиме якісну правову допомогу. Правила процедури і доказування (далі – ППД) міжнародних кримінальних судів передбачають, що обвинувачений вправі обрати собі тільки того захисника, який відповідає вимогам щодо кваліфікації [17, пр. 44 (A); 18, пр. 42 (A); 19, пр. 44 (A); 20, пр. 45 (C); 21, пр. 22 (1)]. Вимоги до кваліфікації захисників у міжнародних кримінальних судах можна поділити на такі групи: 1) досвід роботи (7–10 років); 2) володіння мовами (англійська, французька); 3) відсутність судимості за вчинені злочини та дисциплінарні стягнення [22, с. 124]. На додаток до цих вимог МКТЮ та ММКТ передбачають вимоги щодо моральних якостей та членства у асоціації адвокатів, практикуючої в Трибуналі [22, с. 124]. Варто підкреслити, що аналіз ППД міжнародних кримінальних судів показує тенденцію щодо зростання рівня вимог до кваліфікації захисника.

З переліку осіб, які відповідають вимогам до кваліфікації адвокатів у міжнародних кримінальних судах, зазвичай, формуються реєстри (списки) адвокатів, серед яких обвинувачений вправі обрати будь-якого захисника. Для прикладу, станом на 16 вересня 2015 року до Списку адвокатів МКС входить 579 адвокатів [23].

Іноді у міжнародно-правовій доктрині зустрічається точка зору, що встановлення вимог для кваліфікації адвокатів-захисників обмежує право на вільний вибір захисника [24, с. 52]. З цим не можна погодитися. Адже правову допомогу обвинуваченому відповідно в органах міжнародної кримінальної юстиції, відповідно до їх ППД може надавати виключно особа, яка відповідає вимогам щодо кваліфікації адвокатів. Як наслідок, передбачене у статутах міжнародних кримінальних судів право на правову допомогу, обрану на власний розсуд, слід тлумачити як право на вільний вибір обвинуваченим правової допомоги особи, яка відповідає вимогам, встановленим міжнародними кримінальними судами щодо кваліфікації захисника. У будь-якому разі за умови, коли обвинувачений вправі оби-

рати собі захисника у МКС зі списку близько 600 кваліфікованих адвокатів, навряд чи це можна інтерпретувати, як обмеження його права на захист у цілому чи права на вільний вибір захисника зокрема.

Якщо ж все-таки сприймати належну кваліфікацію захисника (а отже, і якісне надання правової допомоги) як обмеження прав обвинуваченого, зокрема права на вільний вибір захисника, тоді виникає питання, що є більш важливим для забезпечення справедливого судочинства: забезпечення допуску максимально широкої кількості осіб як захисників (у тому числі без наявного досвіду та кваліфікації) чи участь у справі в якості захисників тільки кваліфікованих осіб? Не виникає сумніву, що у першому випадку забезпечується більший вибір захисників, ніж у другому. Але чи може підозрюваний чи обвинувачений, виходячи виключно з власного переконання, більш скрупульозно, ніж міжнародні кримінальні суди, визначити, яка особа зможе забезпечити ефективний захист? Чи може будь-яка особа, враховуючи всю специфіку міжнародного кримінального судочинства, в т. ч. складність справ, забезпечити якісну правову допомогу? Видається, що ні. Тому нормативне закріплення у ППД міжнародних кримінальних судів вимог щодо кваліфікації захисників та вільний вибір серед них підозрюваним чи обвинуваченим собі захисника є найбільш виправданим.

Висновки. Право на захист за допомогою обраного захисника складається з двох взаємопов'язаних умовно виділених елементів: права на вільний вибір захисника та права на кваліфікованого захисника.

Нормативне закріплення «вільного вибору» захисника пов'язане з тим, що для забезпечення довірливих відносин між підозрюваним чи обвинуваченим та їх захисником важливо забезпечити свободу у виборі особи, яка буде захищати інтереси зазначених осіб. Без налагодження належної співпраці між ними потерпає якість захисту, і врешті-решт, без забезпечення ефективного захисту неможливо забезпечити справедливе судочинство у цілому.

Вибір захисника має здійснюватися серед фахівців, які володіють відповідною кваліфікацією. Адже процедура розслідування та ступінь складності справ у сфері міжнародної кримінальної юстиції вимагають залучення як захисників виключно кваліфікованих фахівців із метою надання якісної правової допомоги. Видається неправильною точка зору, що встановлені вимоги до кваліфікації захисників обмежують право на вільний вибір захисника, принаймні з двох причин. По-перше, правову допомогу в органах міжнародної кримінальної юстиції відповідно до їх ППД може надавати виключно особа, яка відповідає вимогам щодо кваліфікації адвокатів. По-друге, коло кваліфікованих фахівців, серед яких підозрювані чи обвинувачені можуть обирати собі захисника, є більш ніж достатнім (для прикладу, у МКС їх є близько 600).

Список використаних джерел:

1. Schomburg W. The defence rights in practice of international criminal tribunals / Wolfgang Schomburg; Tobias Wild // ERA Forum: Journal of Academy of European Law. – 2004. – Vol. 5. – Issue 4. – P. 533–544.
2. Zahar A. Legal Aid, Self-Representation, and Crisis at Hague Tribunal / Alexander Zahar // Criminal Law Forum. – 2008. – Vol. 19. – Issue 2. – P. 241–263.
3. Строгович М.С. Право обвиняемого на защиту и презумпция невиновности / Под ред. и с предисл. В.М. Савицкого. – М.: Наука, 1984. – 143 с.
4. Introduction to international criminal law / edited by M. Cherif Bassiouni . . . [et al.]. – [2 nd rev. ed.]. – 1122 p.
5. Meisenberg S. The Right to Legal Assistance at International Criminal Tribunal for Rwanda: A Review of its Jurisprudence / Simon M. Meisenberg // From Human Rights to International Criminal Law: Studies in Honour of an African Jurist, Late Judge Lantia Kama / Edited by Emmanuel Decaux, Adama Dieng and Malick Sow. – Koninklijke Brill NV, Leiden, 2007. – P. 125–157.
6. Fellman D. The Defendant's Rights Today / David Fellman. – Madison: Univ of Wisconsin Press, 1977. – 462 p.

7. Основні положення про роль адвокатів (прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам 01 серпня 1990 року). – Available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_835.
8. Statute of International Criminal Tribunal for former Yugoslavia, adopted 25 May 1993 by Resolution 827 (UN SC). – Available at: http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf.
9. Statute of International Criminal Tribunal for Rwanda, adopted 8 November 1994 by Security Council Resolution 955. – Available at: http://unictr.unmict.org/sites/unictr.org/files/legal-library/941108_res955_en.pdf.
10. Statute of International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, adopted 22 December 2010 by Security Council Resolution 1966 (2010). – Available at: http://www.unmict.org/sites/default/files/documents/101222_sc_res1966_statute_en.pdf.
11. Statute of Special Court for Sierra Leone, adopted of 14 August 2000 by Security Council Resolution 1315 (2000). – Available at: <http://www.rscsl.org/Documents/scsl-statute.pdf>.
12. Rome Statute of International Criminal Court. UN. Doc: A/CONF.183/9, 17 July 1998. – Available at: <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-ABE7-9CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf>.
13. Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 // Офіційний вісник України від 16.04.1998. – 1998 р. – № 13, № 32 від 23.08.2006. – 270 с.
14. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
15. The Rome Statute and Domestic Legal Orders: Constitutional issues, cooperation and enforcement / Claus Kieß, Bruce Broomhall, Flavia Lattanzi and Valeria Santori (eds.). Vol. II. – Baden-Baden: Editrice il Sirente, 2005. – 543 p.
16. Сыроед Т.Л. Субъекты (участники) международных уголовно-процессуальных отношений: понятие, виды, специфика правового статуса : монография / Т.Л. Сыроед. – Х.: ФИНН, 2010. – 583 с.
17. Rules of Procedure and Evidence of ICTY, 11 February 1994 (As Amended 10 December 2009). – Available at: http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Rules_procedure_evidence/IT032_rev44_en.pdf.
18. Rules of Procedure and Evidence of MICT, 8 June 2012. – Available at: http://unmict.org/sites/default/files/documents/120608_rules_en.pdf.
19. Rules of Procedure and Evidence of ICTR, adopted on 29 June 1995. – Available at: <http://ictrcaselaw.org/docs/20080314-RPP2007%20ENFR.pdf>.
20. Rules of Procedure and Evidence of SCSL, adopted on 16 January 2002. – Available at: <http://www.rscsl.org/Documents/RPE.pdf>.
21. Rules of Procedure and Evidence of ICC, 09 September 2002. – Available at: http://www.iccpi.int/en_menus/icc/legal%20texts%20and%20tools/official%20journal/Documents/RulesProcedureEvidenceEng.pdf.
22. Гутник В.В. Вимоги щодо кваліфікації захисника-адвоката у міжнародних кримінальних судах та трибуналах / В.В. Гутник // Український часопис міжнародного права. – 2015. – № 1. – С. 119–126.
23. List of Counsel before ICC from 16/09/2015. – Available at: http://www.icc-cpi.int/iccdocs/PIDS/other/Web_List_of_counsel_16.09.2015-EN.pdf.
24. Temminck Tuinstra J.P. Defence Counsel in International Criminal Law. Hague: T.M.C. Asser Press. – 2009. – 332 p.

